

РОЗДІЛ 4. РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ І РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

АНАЛІЗ ВІДТВОРЮВАЛЬНИХ ПРОБЛЕМ ТА ВИЗНАЧЕННЯ ІНВЕСТИЦІЙНИХ ОРІЄНТИРІВ РОЗВИТКУ ЗАКАРПАТТЯ

ANALYSIS OF REPRODUCTIVE PROBLEMS AND DETERMINATION OF INVESTMENT DEVELOPMENT BENCHMARKS OF TRANS-CARPATHTIA

УДК 332.143

Варцаба В.І.

д.е.н., доцент, завідувач кафедри фінансів і банківської справи
Ужгородський національний університет
Огородник В.О.
к.е.н., доцент, доцент кафедри фінансів і банківської справи
Ужгородський національний університет

У статті здійснено всебічний аналіз соціально-економічного розвитку Закарпатської області задля визначення інвестиційних орієнтирів. У дослідженні виявлено, що причиною низького рівня соціально-економічного розвитку регіону є слабкий рівень розвитку промислового виробництва, що у свою чергу відображається й на рівні виплаченої заробітної плати і на виробництві товарів та на результатах діяльності підприємств.

Ключові слова: Закарпаття, регіон, соціально-економічний розвиток, тенденції.

В статье осуществлен всесторонний анализ социально-экономического развития Закарпатской области с целью определения ее инвестиционных ориентиров. В исследовании выявлено, что причиной низкого уровня социально-экономического развития региона является слабкий уровень развития

промышленного производства, что в свою очередь отражается и на уровне выплаченной заработной платы и на производстве товаров и на результатах деятельности предприятий.

Ключевые слова: Закарпатье, регион, социально-экономическое развитие, тенденции.

In order to identify investment targets of Transcarpathian region a comprehensive analysis of its socio-economic development was done in the article. In a study was discovered that the cause of the low level of socio-economic development of the region is the weak level of industrial production. In this way it reflected on the level of already paid wages, the production of goods and the performance results of the enterprises.

Key words: Transcarpathia, region, socio-economic development, trends.

Постановка проблеми. У більшості країн світу держава є одним із основних інвесторів регіональних програм розвитку – за її рахунок формується значна частина інвестиційного потенціалу регіонів. В Україні ж на державні централізовані капіталовкладення припадає лише мала частка, а регіональні програми розвитку є типовими та безрезультативними у процесі подальшої реалізації. Незважаючи на те, що майже всі регіони передбачають у своїх бюджетах кошти на підтримку регіональних програм, проблемою залишається їх фактичне виділення, оскільки обсяги фінансування програмних заходів залишаються незначними [2]. Тому розглядати державні інвестиції як реальне джерело створення інвестиційного потенціалу в регіонах України немає підстав. Це підтверджує гіпотезу, що капітал інвесторів – важливе джерело формування інвестиційного потенціалу регіону.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний внесок у дослідження розвитку економіки регіону зробили такі вітчизняні вчені, як: М. Бутко, Б. Данилишин, З. Варналій, М. Долішній, Т. Васильєва, П. Беленький, О. Другов. Проте, проблема визначення інвестиційних орієнтирів у регіонах потребує подальшого дослідження, оскільки докорінно змінились внутрішні та зовнішні умови функціонування регіональних систем.

Постановка завдання. Метою дослідження є аналіз відтворювальних проблем та визначення інвестиційних орієнтирів розвитку Закарпаття.

Виклад основного матеріалу. Регіон як частина сучасної економічної системи являє собою, насамперед, відокремлений суб'єкт економічної діяльності, що здійснює свої функції в економічному середовищі, до якого належать держава, природні умови і суспільство загалом.

Виходячи саме з цього, всебічний аналіз стану регіону має здійснюватися на початковому етапі інвестування в економіку регіону, охоплювати не тільки склад і взаємозв'язки його внутрішніх елементів, функціонування, але і тенденції, що складаються.

Першоосновою розвитку будь якого регіону є його економіко-географічне положення. М.М. Баранський, радянський економіко-географ, організатор науки, творець радянської районної школи як напряму економічної географії, визначав категорію «економіко-географічне положення», як відношення якогось місця, району чи міста до того, що лежить поза ним і має певне економічне значення, однаково чи будуть ті речі природного порядку, чи створені у процесі історії [1].

Закарпатська область займає вигідне економіко-географічне положення. Вона розташована на південному заході України, на межі між Карпатськими горами і Середньодунайською низовиною, у самому серці Європи. На півночі межує з Львівською, на сході з Івано-Франківською областями України. На півдні з Румунією, на південному заході з Угорщиною, на заході зі Словаччиною, на північному заході з Польщею.

Територія області складає 12,8 тис. кв. км., значна частина якої є гори (близько 80%). Найвищою точкою Закарпаття є вершина Говерли. У Закарпатті 13 районів і 5 міст обласного значення. В області 609 населених пунктів, з них 215 мають статус гірських [4].

За даними головного управління статистики у Закарпатській області чисельність наявного населення Закарпатської області (на 1 листопада 2016р.) – 1259,2 тис осіб, з них постійне населення – 1256,8 тис осіб [4].

За чисельністю населення Закарпатська область знаходиться на 17 місці серед областей України. З точки зору приросту населення Закарпаття майже єдиний регіон в Україні, де цей приріст має місце протягом багатьох років.

За площею і населенням, у масштабах країни, область невелика. Питома вага Закарпатської області за територією становить 2,1%, а за населенням 2,7%.

Слід зазначити, що Закарпаття – екологічно чистий, рекреаційно-туристичний, центральноєвропейський прикордонний регіон України із: унікальною природою, самобутньою культурою та історико-архітектурною спадщиною, з високою освіченістю та духовністю громадян і впровадженнями традиціями самоврядності громад.

Як відомо, до узагальнювальних показників економічної діяльності регіону відносять валовий регіональний продукт та валову додану вартість.

За допомогою табл. 1 проаналізуємо динаміку ВРП у фактичних цінах та у розрахунку на одну особу.

Дані табл. 1 свідчать, по-перше, про суттєве зменшення ВРП в Закарпатській області у 2015 році, незважаючи не те, що загалом по Україні спостерігалось зростання, а по-друге, що обсяг ВРП у розрахунку на одну особу в Закарпатті в 2,7 раза менше, ніж загалом по Україні.

Аналіз економічного розвитку регіону дозволяє оцінити привабливість регіонального ринку для роботи на ньому, наскільки розвинене середовище для інвестування, наскільки сприятливі умови для його розвитку та про ризики, з якими стикається інвестор при роботі в регіоні.

Рівень економічного розвитку регіону також впливає на рівень доходів населення, який у свою чергу визначає його потреби.

Характеристика промислового розвитку регіону представляє собою характеристику умов конкуренції на ринку регіону. Аналіз розвитку промисловості дозволяє визначити, які галузі становлять найбільший інтерес з точки зору інвестора, ринки якої продукції найбільш перспективні, в яких галузях існує незадоволений попит, а також можливості для розвитку суміжних галузей та перспективи розвитку регіону. Галузева структура промислового виробництва регіону та динаміка зростання галузей дозволяють визначити, які галузі найбільш розвинені в даному регіоні, яким ризикам схильна економіка регіону.

У структурі промислового виробництва Закарпатської області у 2015 році переважає переробна промисловість (80,1%), з неї машинобудування (34%) та харчова промисловість (10,2%). Добувна промисловість становить лише 1,6% від всього промислового виробництва [4].

Машинобудування – одна з найважливіших галузей промисловості Закарпатської області, на неї припадає майже третина обсягу виробництва переробної промисловості.

Основна частка машинобудівних центрів сконцентрована у містах Ужгород, Берегово, Мукачеве, Тячівському та Ужгородському районах. Серед найбільш вдало працюючих можна назвати: ПАТ «Мукачівський завод «Точприлад»; ПАТ «Берегівський радіозавод»; ТОВ «Джейбіл Сьоркіт Юкрейн Лімітед»; ТОВ «Єврокар».

Джерелами розвитку виробництва є наявність сировинної бази. Найбільшу цінність для Закарпатської області становлять земельні, водні та рекреаційні ресурси.

Мінерально-сировинна база Закарпатської області нараховує майже 150 родовищ, більш, ніж 30 видів корисних копалин, серед яких є і нетрадиційні для України (поліметали, алуніти, перліти, цеоліти, ліпарити, барити). На увагу заслуговує Берегівське родовище первинних каолінів, придатних після збагачення для фарфоро-фаянсового та паперового виробництва.

Таблиця 1

Валовий регіональний продукт Закарпатської області *

	2011	2012	2013	2014	2015	2015 до 2011, %	2015 до 2014, %
1. ВРП у фактичних цінах; млн. грн.							
Закарпатська обл.	18054	21404	21400	24120	21515	119,17	89,20
Довідково: Україна	1299991	1404669	1465198	1586915	1988544	152,97	125,31
Закарпаття у % до України	1,42	1,39	1,52	1,46	1,08	-	-
2. ВРП у розрахунку на одну особу, грн.							
Закарпатська обл.	14455	17088	17044	19170	17050	117,95	88,94
Довідково: Україна	29980	32480	33965	36904	46413	154,81	125,77
Закарпаття у % до України	48,22	52,61	50,18	51,95	36,74	-	-

*Розраховано за джерелом: [4;5]

Крім того, Закарпаття – один з найбагатших регіонів світу щодо покладів цеоліту, запаси якого визначаються у 125 млн. тонн. Родовище бентонітових глин дозволяє організувати в області виготовлення сумішей важких бурових розчинів для буріння свердловин для нафти і газу. Область володіє значними запасами сировини для виробництва облицювального і будівельного каменю, цегли та облицювальних плиток, сировини для ювелірної промисловості (яшмовидні туфи, родоніт тощо).

Загальний обсяг реалізованої промислової продукції (робіт, послуг) Закарпатської області у 2015 році склав 138725,4 тис. грн., що на 24,4% більше ніж у 2014 році. Індекс промислового виробництва Закарпатської області за підсумками 2015 року склав 79,7%, що є гірше, ніж по Україні. Загалом по Україні даний показник склав 87% [4].

Випуск продукції сільського господарства у Закарпатській області всіма сільгоспвиробниками (сільгосппідприємствами, господарствами населення, фермерами) у 2015 році склав 4095,9 млн. грн. (див. рис. 1). У 2015 році в сільському господарстві відбулося зменшення у порівнянні з 2014 роком на 4,9%, причому в рослинництві відбулось зменшення на 4,6%, а у тваринництві – на 5,3% [4].

Рис. 1. Валова продукція сільського господарства Закарпатської області, у порівнянних цінах, млн. грн. [4]

У 2015 індекс обсягу виробництва продукції сільського господарства склав 95,1%, значення аналогічного показника у 2014 році становило 99,9%, а у 2011 – 105,4% [4].

Зменшення обсягу виробництва сільськогосподарської продукції в 2015 році у порівнянні з 2011 роком означає і зменшення доходів людей, зайнятих у сільському господарстві.

Протягом 2015 року, підприємства області отримали збиток від звичайної діяльності до оподаткування в сумі 1591,5 млн. грн.

Будівельними організаціями області за 2015 рік реалізовано будівельної продукції на суму 620,5 млн.грн., що на 48,4% більше обсягів реалізації попереднього року.

Зовнішньоторговельний оборот області товарами та послугами у 2015 році склав 2315,7 млн. дол. США, що на 30,9% менше, ніж за 2014 рік. При цьому обсяги експорту становили 1283,3 млн. дол. США (на 19% менше, ніж за 2014 рік), імпорту – 1032,4 млн. дол. США (на 41,6% менше, ніж за 2014 рік) [4].

Обсяги зовнішньої торгівлі області безпосередньо товарами становили 2105,9 млн. дол. США або 91% від загального обсягу зовнішньої торгівлі області товарами і послугами та на 32,5% менше від обсягів зовнішньої торгівлі товарами за 2014 рік. При цьому обсяги експорту товарів становили 1094,4 млн. дол. США (на 20,9% менше, ніж за 2014 рік), імпорту – 1011,5 млн. дол. США (на 41,7% менше, ніж за 2014 рік) [4]. Основними торговельними партнерами області у 2015 році були країни ЄС (28). Основу структури імпорту склали продукція машинобудування 871 млн. дол. США.

Відповідно до поділу країн за ступенем залежності від міжнародної торгівлі Закарпатська область характеризується, як регіон з високим ступенем залежності (див. табл. 2). Ступінь залежності визначається, як відношення половини вартісного обсягу зовнішньоторговельного обігу (експорт (E) + імпорт (I)) до валового внутрішнього продукту (ВВП), як це видно з формули (1) [3, с. 22].

$$D_{\text{залеж.}} = \frac{\frac{1}{2}(E+I)}{ВВП} \times 100\% \quad (1)$$

Відповідно країни поділяються на три групи: високозалежні (45-93%), середньозалежні (14-44%) та низькозалежні (2,7-13%).

Усі так чи інакше залежать від міжнародної торгівлі, але міра залежності у всіх різна. Закарпаття є високозалежним регіоном від міжнародної торгівлі, про що свідчать дані табл. 2.

Таблиця 2

Ступінь залежності Закарпатської області від міжнародної торгівлі*

Показник	2010	2011	2012	2013	2014	2015
ВРП (у фактичних цінах, млн. грн.)	15299	18054	21404	21400	24120	21515
ВРП (у фактичних цінах, млн. дол. США)	1889	2229	2643	2642	1686,7	874,6
Експорт товарів і послуг (млн. дол. США)	1284,6	1542,9	1663,2	1592,4	1583,8	1283,3
Імпорт товарів і послуг (млн. дол. США)	1388,1	2043,7	2048,5	2110,9	1767,8	1032,4
Ступінь залежності від міжнародної торгівлі, %	70,7	80,5	70,2	70,1	99,35	132,39

* Розраховано за джерелом: [4;5]

Товарооборот області за 2015 рік склав 26239,5 млн.грн. і виріс по відношенню до 2014 року на 16,4%. Криза також позначилась і на туристичній галузі. Зміна показників туристичних потоків у 2015 році мала від'ємне значення [4].

Аналіз рівня соціального розвитку регіону дозволяє визначити наявність на території регіону платоспроможного попиту, його величину та характеристики, а також стан робочої сили в регіоні. Характеристика платоспроможного попиту показує, які потреби існують у населення даного регіону, за рахунок яких товарів і послуг цей попит можна задовольнити, і які методи просування продукції використовувати.

Рівень зайнятості за 2015 рік у порівнянні з 2014 роком знизився на 0,4%. Рівень безробіття, розрахований за методологією МОП, серед населення у віці 15-70 років не змінився і становив 9,2%. При цьому середньомісячна заробітна плата одного штатного працівника збільшилась на 23,2% у порівнянні з 2014 роком на і становила 3381,46 грн. [4].

Розподіл населення за рівнем середньодушових еквівалентних загальних доходів свідчить про те, що лише 11,4% населення отримали понад 3720 грн. у 2015 році., але це все ж більший відсоток ніж 2014 р. (5,5%). Слід зауважити, що в 2015 році збільшилась кількість осіб, які отримують доходи нижче прожиткового мінімуму на 1,5% і становила 96,8 тис. осіб.

Величина реальних наявних доходів є більш підходящим показником для характеристики рівня життя населення, особливо за високих темпів інфляції.

У 2015 році, порівняно з 2014 роком, реальні грошові доходи населення зросли на 25,9%. Величина реальних наявних доходів населення Закарпатської області за період з 2009 по 2015 рік демонструвала динаміку до зростання. Величина реальних доходів щорічно перевищувала показник попереднього року (див. рис. 2.).

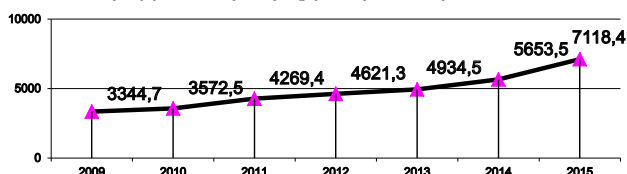

Рис. 2. Загальні доходи населення Закарпатської області в середньому за місяць, грн. [4]

Сукупні витрати в середньому за місяць у розрахунку на одне домогосподарство склали 7052 грн. і збільшилися в порівнянні з 2014 роком на 27,7%. У структурі витрат населення в 2015 році переважали споживчі сукупні витрати (92, %) [4].

Підсумовуючи можна констатувати, що: Закарпаття займає вигідне географічне положення. Аналіз узагальнюючого показника економічної діяльності Закарпатської області (ВРП) свідчить про

відтворення валового регіонального продукту, але темпи приросту після настання буремних подій суттєво знизились. У структурі промислового виробництва регіону в 2015 році переважає переробна промисловість (80,1%). Випуск продукції сільськогосподарства в Закарпатській області всіма сільгоспвиробниками (сільгоспідприємствами, особистими господарствами населення, фермерами) у 2015 році вилився у суму 4095,9 млн. грн.. У 2015 році в сільському господарстві відбулося зменшення у порівнянні з 2014 роком на 4,8%. Незважаючи на спад будівельної активності порівняно з докризовими роками, у 2015 році реалізовано будівельної продукції на суму 620, 5 млн. грн. Зовнішньоторговельний оборот області товарами та послугами в 2015 році склав 2315,7млн. дол. США, що на 30,9% менше, ніж за 2014 рік. Реальні наявні доходи населення, починаючи з 2009р., зростають, і в 2015р. вони становили 7118,4 грн. Суперечність полягає у тому, що у 2015 році збільшилась кількість осіб, які отримують доходи нижче прожиткового мінімуму на 1,5% і становила 96,8 тис. осіб.

Висновки з проведеного дослідження. Проведений аналіз стану інвестиційної діяльності в Закарпатській області дозволяє зробити наступні висновки:

1. Всебічний аналіз стану регіону має здійснюватися на початковому етапі інвестиційного процесу, охоплювати не тільки склад і взаємозв'язки його внутрішніх елементів, а й тенденції, що складаються.

2. Закарпатська область характеризується відносно низьким рівнем соціально-економічного розвитку. Основною причиною цього є слабкий рівень розвитку промислового виробництва. Це відображається й на рівні виплаченої заробітної плати і на виробництві товарів, на результатах діяльності підприємств.

Але слід зауважити, що однією з суттєвих переваг Закарпатської області є кращі можливості регіону щодо залучення іноземних інвестицій, що пов'язано із посиленними зв'язками між прикордонними територіями сусідніх країн.

Проведене дослідження та отримані результати можуть бути використані у подальшому дослідженні проблем залучення інвестиційного капіталу та підвищенні ефективності його використання.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Баранский Н.Н. Очерки по школьной методике географии. – М.: Учпедгиз, 1954. – 208 с.
2. Варцаба В. І. Проблеми фінансового забезпечення розвитку малого бізнесу / В. І. Варцаба, Г. М. Кампо // Науковий вісник Ужгородського університету. Сер.: Економіка. – 2014. – Вип. 3. – С. 122-125.
3. Міжнародна економіка: навч. посіб. / [Ю. Г. Козак, Н. С. Логвінова, В.Л.М.Осипова та ін.]. – [видання 2-ге перероб. та доп.]. – К.: Центр учбової літератури, 2008. – 1118 с.

4. Офіційна веб-сторінка Головного управління статистики у Закарпатській області [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.stat.uz.ua>

5. Офіційний веб-сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

REFERENCES:

1. Baranskyi N.N. Ocherky po shkol'noy meto- dyke heohrafiy. – M.: Uchpedhyz, 1954. – 208 s.

2. Vartsaba V. I. Problemy finansovoho zabezpechennya rozvytku maloho biznesu / V. I. Vartsaba,

H. M. Kampo // Naukovyy visnyk Uzhhorods'koho universytetu. Ser.: Ekonomika. – 2014. – Vyp. 3. – S. 122-125.

3. Mizhnarodna ekonomika: navch. posib. / [Yu. H. Kozak, N. S. Lohvinova, V.I.M.IOsypova ta in.]. – [vydannya 2-he pererob. ta dop.]. – K.: Tsentri uchbovoyi literatury, 2008. – 1118 s.

4. Ofitsiyina veb-storinka Holovnoho upravlinnya statystyky u Zakarpat's'kiy oblasti [Elektronnyy resurs] – Rezhym dostupu: <http://www.stat.uz.ua>

5. Ofitsiynyy veb-sayt Derzhavnoyi sluzhby statystyky Ukrayiny [Elektronnyy resurs] – Rezhym dostupu: <http://www.ukrstat.gov.ua/>